

דניאל: פענוח סוד ארבע המלכויות¹

מבוא

ספר דניאל עוסק בתקופת תפר של עם ישראל - בין בית ראשון לבית שני. תחילתו בשלהי בית ראשון, וסופו נמצא בתחילת ימי שיבת ציון ובית שני, בתקופת כורש מלך פרס. לצערי, הספר לא קיבל את הכבוד המגיע לו בקרב לומדי התנ"ך, וקיימות לכך כמה סיבות:

א. צורה - השפה הארמית. חצי מפרקי הספר (6 מתוך 12, פרקים ב-ז) כתובים בארמית שאיננה שפה נהירה לקורא המצוי. לא רק זאת, אלא שגם לומדי הגמרא שמבינים ארמית בבלי, יתקשו בלימוד פרקים אלו כיוון שהארמית של ספר דניאל שונה במעט מהארמית התלמודית.

ב. תוכן - תוכן הספר הוא עמום ואינו מובן גם למי שמבין את השפה. כחצי מהספר (פרקים ז-יב) מתאר חזיונות של דניאל, ואינו עוסק בסיפורים שקרו שאותם בד"כ קל יותר להבין². החזיונות עוסקים בעיקר בתיאור ארבעת המלכויות וחישובי קיצים. תכנים אלו הרחיקו אנשים רבים, בין משום שהדברים קשים להבנה ולפירוש, בין משום שלא רצו

¹ מאמר זה נכתב בהמשך לארבעה עשר שיעורים שהועברו בספר דניאל במהלך זמן חורף תשע"ב. כמוכן שמאמר זה נוגע בנקודה אחת שבחרתי מתוך הספר, ואינה מקיפה את כל הנושאים בספר דניאל. מלאכת הקיצור הייתה הכרחית במאמר זה, ולכן הבאתי בעיקר את הטענות המרכזיות ולא את ההסברים והטיעונים המבוססים שלהם, עם הקורא המעמיק הסליחה.

הספרים שנעזרתי בהם בעיקר הם: מקראות גדולות, דעת מקרא על דניאל שנכתב ע"י שמואל הכהן ויהודה קיל, "דניאל גלות והתגלות" של הרב יעקב מדין, "מור והדס" של הרב יגאל אריאל, ואנציקלופדיית עולם התנ"ך.

תודתי לר' אלי אדהנני, על הלימוד המשותף בספר דניאל בזמן קיץ תשע"א.

תורפו של מאמר זה הוא דעתו של הרב יעקב מדין (ואחרים) בספרו לגבי זיהויים של ארבעת המלכויות וחישובי הקיצים המתאימים לה.

כל ציטוט במאמר זה הוא מספר דניאל, אלא אם כן מוזכר אחרת.

² מעין ההבדל בין יחזקאל לישעיהו: בספר יחזקאל באופן יחסי יש הרבה "סיפורים" ולכן קל יותר ללמוד; לעומת ספר ישעיהו שאין בו כמעט התרחשויות ורובו המוחלט נבואות של ישעיהו, ולכן קשה יותר ללמוד ספר זה.

לעסוק בעתיד: "במופלא ממך אל תחקור", ובין בגלל חשש מאכזבות משיחיות ופירושים שאינם עולים בקנה אחת עם המסורת היהודית.

בגלל סיבות אלו ואחרות, ספר דניאל לא נמצא בתוכנית הלימוד של מערכת החינוך במדינת ישראל, ואפילו בישיבות נראה שממעטים ללומדו.

למרות סיבות אלו ואולי אף בגללן, החלטתי לעסוק בספר זה. במאמר זה אנסה לגעת באחד מנושאי הספר העיקריים - שאלת ארבע המלכויות. סוגיה זו מופיעה במפורש בפרקים ב, וז, ונרמזת גם בפרקים ח, יא ויב.

שאלה זו קשורה קשר הדוק גם לקץ העתידי, שהרי הקץ העתידי יבוא לאחר סיום הופעת ארבע המלכויות עם הופעת המלכות הנצחית - המלכות החמישית. ברם, במאמר זה אנסה להפריד בין הדבקים: קודם לסקור את שאלת ארבע המלכויות, את התשובות שניתנו להם במהלך הדורות ואת התשובה שלי. רק אח"כ אנסה לתת דוגמאות של חישובי הקיצים במהלך הדורות ואת החישוב שלי. כמדומני שבדרך זאת תוכן הדברים יהיה נהיר יותר לקורא.

4 מלכויות

סקירת האזכורים בספר

כפי שכתבתי במבוא, ארבע המלכויות נזכרות במפורש בפרקים ב, וז, ונרמזות בפרקים ח, יא ויב.

פרק ב

בשנת 2 למלכות נבוכדנצר מלך בבל, הוא חולם חלום. מתוכן הפרק עולה, שנבוכדנצר חווה באופן חזק מאוד את החלום שחלם בזמן שינתו על מיטתו. הוא מצווה את כל חכמיו וחרטומיו לפתור לו את החלום. החרטומים אומרים שהם ישמחו לעשות זאת, אחרי שנבוכדנצר יאמר להם את החלום והם יתנו לו את פשרו (=פתרונו). נבוכדנצר מסרב, כנראה מכיוון שהוא איננו זוכר את תוכן החלום. זה לא מפריע לו לדרוש במפגיע מכל חכמיו שיגידו לו את החלום ופתרונו. הוא אף מתחיל להורגם כאשר אינם עושים כן.

כאשר הגזירה מגיעה לדניאל שהיה אחד מחכמי המלך, הוא הולך לביתו ומקבל בחזיון הלילה את החלום, ומיד מגיע ואומר למלך את תוכן החלום ואת שברו.

הבה נראה את תרגום³ תוכן החלום, כפי שמתואר ע"י דניאל בדבריו למלך:

כט- אתה המלך, מחשבותיך על משכבך עלו, את אשר יהיה אחרי זאת, ומגלה הרזים הודיעך את אשר יהיה.
 ל- ואני, לא מחכמה אשר יש בי מכל החיים נגלה לי הרוז הזה, כי אם על מנת שיודיעו את הפתרון למלך, ואת מחשבות לבבך תדע.
 לא- אתה המלך רואה היית, והנה צלם אחד גדול, הצלם ההוא גדול ותוארו גדול, עומד לנגדך ומראהו נורא.
 לב- ראש הצלם ההוא זהב טוב, חזהו וזרועותיו כסף, מעיו וירכיו נחושת.
 לג- שוקיו ברזל, רגליו מהן ברזל ומהן חרס.
 לד- רואה היית, עד אשר ניתקה אבן לא בידים, והכתה את הצלם על רגליו אשר מברזל וחרס, והדיקה אותו.
 לה- אז נידוקו כאחד הברזל, החרס, הנחושת, הכסף והזהב, והיו כמוץ מגרנות קיץ, ונשאה אותם הרוח, וכל מקום לא נמצא להם, והאבן שהכתה את הצלם הייתה להר גדול ומילאה את כל הארץ.
 לו- זה החלום, ופשרו נאמר לפני המלך.

נבוכדנצר רואה בחלומו פסל גדול שכולל ארבעה חלקים: ראש מזהב, חזה וזרועות מכסף, מעיים וירכיים מנחושת ורגליים מברזל וחרס. לפתע ניתקת אבן ממקום כלשהו, מכה את הצלם על רגליו ומפילה אותו. הפסל מתפורר, האבק נישא ע"י הרוח והאבן הופכת להר גדול שממלא את הארץ.

לדניאל מתגלה בחזון הלילה החלום וגם פתרונו ("אדין לדניאל בחזון די ליליא רזי גלי" ב, יט). אפשר היה לטעון שחלום שגורם לנבוכדנצר לשכוח את חלומו חייב להיות קשור למלך עצמו, וכן שהחלום קשור לסכנת ערעור מעמדו של המלך ושל מלכותו עד כדי החרבתה. ייתכן גם שפסל הזהב הזה היה קיים במציאות⁴, אולם בכל מקרה לא היה אף אדם בעולם שהיה יכול לנחש את כל פרטי החלום ללא נבואה.
 ברם, לאחר שנגלה לדניאל עצם החלום, ייתכן שפתרונו עולה עם ההיגיון האנושי, וכפי

³ התרגום כאן הוא על בסיס תרגומו של דעת מקרא, עם שינויים מעטים.

⁴ שאלה זו תלויה בשאלה כיצד מבינים את פסל הזהב בפרק ג. בפשטות נראה שהוא נבנה כתגובה לחלום הפסל בפרקנו, וכך מסבירים רוב הפרשנים. אולם, ייתכן שהוא נבנה ע"י נבוכדנצר והיה קיים גם בפרקנו, ועל בסיסו חלם נבוכדנצר את חלומו. במציאות הפסל היה כולו זהב כפי שמפורט בפרק ג, אך נבוכדנצר חלם שהוא עשוי מארבעה סוגי מתכות שונים.

שאמר דניאל עצמו: "אנת מלכא, רעיונך (=מחשבותיך) על משכבך סליקו (=עלו)" (ב, כט). מחשבותיך ביום הופיעו ועלו גם במשכבך בצורת חלום.⁵

נבוכדנצר מבין שהוא ראש העולם – פסל הזהב. כמו שהוא החליף את אשור לפני זמן קצר, ייתכן שבעתיד מלכותו תוחלף ברעותה הטובה הימנה. בחלומו מלכות בבל היא המלכות שעומדת בראש הפסל, והיא עשויה מהחומר המשובח ביותר, הזהב, בעוד שהמלכויות הבאות נמצאות פיזית מתחתיה ועשויות חומרים זולים יותר. הדבר המפתיע ביותר בחלום, שבו מוכחות עקבותיו של מלך מלכי המלכים, היא האבן שיורדת ושוברת את הפסל.

בואו ונבחן את פתרונו של דניאל:

לז-לח אתה המלך, מלך המלכים, אשר נתן לך אלוקי השמים מלכות, חוסן ותוקף ויקר.... אתה הוא ראש הזהב.
 לט- ואחריך תקום מלכות אחרת שפלה ממך, ומלכות שלישית אחרת מנוחשת אשר תשלוט בכל הארץ.
 מ- ומלכות רביעית תהיה חזקה כברזל, כמו שהברזל מדק ומכתת הכול וכמו שברזל מרוצץ את כל אלו, גם היא תידוק ותרוצץ.
 מא- ואשר ראית את הרגלים והאצבעות, מהן חרס יוצרים ומהן ברזל, מלכות מפולגת תהיה, ומחוזק הברזל יהיה בה. כל מה שראית, הברזל מעורב בחרס הטיט.
 מב- ואצבעות הרגלים מהן ברזל ומהן חרס, מקצת המלכות תהיה חזקה וממנה תהיה שבורה.
 מג- שראית הברזל מעורב בחרס הטיט, מתערבים יהיו בזרע האדם ולא יהיו דבקים זה בזה, כמו שהברזל אינו מתערב עם החרס.
 מד- ובימי המלכים ההם יקים אלוקי השמים מלכות אשר לעולמים לא תשחת, והמלכות לעם אחר לא תעזב, תדיק ותכלה את כל המלכויות האלה, והיא תעמוד לעולמים.
 מה- כל עומת שראית כי מן ההר ניתקה אבן שלא בידיים, והדיקה את הברזל, הנחושת, החרס, הכסף והזהב, אל גדול הודיע למלך מה שיהיה אחרי זאת. ונכון החלום, ונאמן פתרונו.

כפי שציינו, המלכות הראשונה היא בבל, שבראשה עומד נבוכדנצר עצמו.

⁵ וכך אומרת הגמרא בברכות נה: "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי לבו, שנאמר "אנת מלכא רעיונך על משכבך סליקו" (ב,כט)... אמר רבא: תדע, דלא מחוו ליה לאינש לא דקלא דדהבא, ולא פילא דעייל בקופא דמחטא" (לא דקל זהב, ולא פיל שעובר בנקב המחט).

המלכות השנייה מתוארת כשפלה, ללא הוספות. השלישית תמשול בכל הארץ. הרביעית מתוארת בהרחבה כמלכות שמעורבבת מברזל וחרס, כנראה מייצגת שני עמים או לאומים שונים, כפי שנראה בהמשך.

האבן מייצגת את המלכות החמישית, הנצחית, שיקים ה' אלוקי ישראל. כלומר, דניאל מבאר לנו שהמלכות הראשונה היא בבל, ואינו מבאר לנו דבר לגבי שאר המלכויות.

הבה נעבור לתיאור המקביל בפרק ז.

פרק ז

הפרק מתאר את ארבע המלכויות מנקודת מבט אחרת לגמרי. דניאל רואה ארבע רוחות מגיעות לים, ועולות ממנו בזו אחר זו:

ב- ... רואה הייתי בחזיוני עם לילה, והנה ארבע רוחות השמים מגיחות לים הגדול.

ג- וארבע חיות גדולות עולות מהים, שונות זו מזו.

החיות שעולות מהים מתוארות כחיות מפלצתיות:

ד- הראשונה כאריה וכנפי נשר לה. רואה הייתי עד אשר נמרטו כנפיה וניטלה מהארץ, ועל רגלים כאדם הוקמה, ולב אדם ניתן לה.

ה- והנה חיה אחרת שנייה דומה לדב, ולצד אחד הוקמה, ושלוש צלעות בפיה בין שיניה. וכן אומרים לה, קומי אכלי בשר רב.

ו- אחרי כן רואה הייתי והנה אחרת כנמר, ולה ארבע כנפי עוף על גביה, וארבעה ראשים לחיה, ושלטון ניתן לה.

בסוף הפרק (מפס' יז ואילך) מוסבר לדניאל שארבע החיות הן ארבע מלכויות (או מלכים) שישלטו בארץ:

המלכות הראשונה – אריה עם כנפי נשר, שילוב של מלך החיות עם מלך העופות.⁶

המלכות השנייה – דב: חיה חזקה וגדולה אבל גם כבדה ומסורבלת.

המלכות השלישית – נמר עם ארבע כנפיים וארבעה ראשים. הנמר הוא חיה טורפת, מהירה ועזה.

המלכות הרביעית שונה מהן בתכלית:

⁶ אריה מכונף הוא סמלה הקדום של בבל. גם הנביאים המשילו את בבל לאריה - "עלה אריה מסוככו" (ירמיהו ד, ז), ולנשר - "ופרשיו מרחוק יבואו, יעופו כנשר חש לאכול" (חבקוק א, ח).

ז- אחרי כן רואה הייתי בחזיונות הלילה, והנה חיה רביעית נוראה ואיומה מאוד, ושיני ברזל לה גדולות, אוכלת ומדיקה, והנותר ברגליה רומסת. והיא משונה מכל החיות אשר לפני, ועשר קרניים לה.

ח- מסתכל הייתי בקרניים, והנה קרן אחת קטנה עלתה ביניהן, ושלוש מהקרניים הראשונות נעקרו מלפניה. והנה עיניים כעיני אדם בקרן הזאת, ופה מדבר גדולות.

ט- רואה הייתי עד אשר כסאות הוטלו ועתיק ימים ישב, לבושו כשלג לבן ושער ראשו כצמר נקי, כיסאו שביבי אש, גלגליו אש בוורת...
 יא- רואה הייתי אז מקול הדברים הגדולים אשר הקרן מדברת, רואה הייתי עד שנהרגה החיה ונאבד גופה וניתנה לשריפת אש...
 יג- רואה הייתי בחזיונות הלילה והנה עם ענני השמים כבן אנוש היה בא, ועד עתיק הימים הגיע, ולפניו הקריבוהו.
 יד- ולו ניתן שלטון וכבוד ומלכות, וכל העמים, האומות והלשונות אותו יעבדו. שלטונו שלטון עולם אשר לא יעבור, ומלכותו לא תשחת.

המלכות הרביעית - שונה מכל שאר החיות. אין לה משל ודוגמא מעולם החי. זו חיה מתכתית, מפלצת דורסנית ולא טבעית שמשתלטת על העולם.

לחיה עשר קרניים, שמתבארות ע"י המלאך לדניאל (פס' כד) כעשרה מלכים. מתוכן צומחת קרן קטנה שבתוכה עיניים ופה, שמתבארת כמלך נוסף שונה מקודמיו. בהסבר לדניאל נוסף שהמלך ידבר כנגד ה' ויחשוב לשנות זמנים ודת, והדבר אף יינתן בידו עד מועד הקצוב מראש: "עידן ועידנין ופלג עידן" (פס' כד-כה). בסוף התהליך, המלכות תינתן לעם קדושי עליון (עם ישראל), שהוא 'מלוך לנצח' (פס' כה-כו).

לפני שנפנה להצעות הפרשנים בנוגע לזיהוי שלוש המלכויות האחרות, נפנה למקור המוסמך ביותר לבאר לנו קושי זה: דניאל עצמו, בפרקים אחרים בספר.

פרק ח

בפרק ח דניאל רואה מאבק בין איל ובין צפיר עיזים. האיל שולט על המרחב, עד שבא צפיר העיזים ומנצח אותו. בהמשך הפרק (מפס' ט) מוסבר לדניאל שהאיל מסמל את "מלכי מדי ופרס", והצפיר מסמל את מלך יוון.

יש לציין שפרק זה נכתב בשנת 3 לבלשאצר. שנה זו היא השנה האחרונה למלכות בבל, שנכבשה על ידי דריוש המדי. דריוש הוריש את הממלכה לאחר כמה חודשים לחותנו כורש הפרסי, בעל הצהרת כורש.

מסתבר שלפנינו נבואה שעוסקת במלכות השנייה והשלישית: מלכות פרס השנייה תכבוש תוך זמן קצר את בבל ותחליף אותה כמלכות העיקרית במזרח התיכון. מסתבר שהקרבות שהתרחשו בשנים האחרונות בין בבל לפרס היו ידועים לכל, ועלייתה הצפויה של פרס

לשלטון לא הייתה כה מפתיעה. מה שמפתיע יותר הוא הכרתה של יוון כמלכות השלישית. יוון בתקופה זו אינה ממלכה גדולה⁷ וייתכן שהכרתה כמלכות השלישית הייתה מפתיעה עבור דניאל השומע זאת מהמלאך⁸.

אולם, גם המלכות הרביעית רמוזה בחזון זה.

לצפיר העיזים קרן גדולה, שעם שבירתה נראה לדניאל מראה ארבע קרניים לארבע רוחות השמיים (פס' ח). מאחת מהם יוצאת קרן אחת מצעירה (=צעירה, קטנה. פס' ט). בביאור לדניאל רמוז שהקרן מסמלת מלך "עז פנים ומבין חידות" שמצליח להשחית נפלאות ולהשחית רבים (פס' כג-כה).

מסתבר מאוד שקרן זאת היא היא הקרן המדברת שבפרק ז, שהרי שתיהן מוזכרות כקרניים ייחודיות שצומחות, שתיהן תצלחנה במזימתן עד שתדונה מבמת ההיסטוריה.

ברם, בכך אנו מגיעים לבעיה קשה: בפרק ז הקרן היא חלק מהמלכות הרביעית, ואצלנו היא נראית חלק ממלכות יוון, שנראה שהיא המלכות השלישית!?

תשובות רבות לשאלה זו, אולם התשובה העדיפה עלינו היא שבמהלך פרק ח מתרחש מעבר בין המלכות השלישית לרביעית⁹, כך שהקרן הקטנה נכללת במלכות הרביעית ולא השלישית. כלומר, פרק ח ופרק ז עוסקים שניהם במלכות השנייה, השלישית והרביעית, וההבדל היחיד הוא שפרק ז מזכיר גם את המלכות הראשונה¹⁰.

פרק יא

פרקים י-יב הינם חזון אחד ארוך, שכותרתו שנת 3 לכורש, בתחילת מלכות פרס, המלכות השנייה.

⁷ זה בערך כמו לומר היום שברזיל תחליף את ארצות הברית כממלכה החזקה ביותר בעולם. כולנו מכירים את ברזיל כמדינה, אולם האם עולה בדעתנו שהיא זאת שתירש את אימפריית ארצות הברית!?

⁸ אורכה של מלכות פרס נתון במחלוקת חריפה: לדעת חז"ל בסדר עולם רבה ובמקומות אחרים פרס שלטה בעולם 54 שנה, ואילו לדעת המחקר המקובל כיום היא שלטה כ-200 שנה. למחלוקת זו השלכות רבות בביאור ספרי בית שני, וכן לגבי הסבר ארבעת מלכי פרס שמוזכרים בתחילת פרק יא, שנעסוק בהם בפרק הבא. לשם הקיצור, כשנעסוק בפרק יא נפרש ע"פ דעתם של חז"ל בלבד. להרחבה במחלוקת זו, ראה מאמרו של הרב יעקב מדין בתחומין יד "מבוא למאמרו של ח' חפץ על מלכות פרס ומדי".

⁹ בהמשך המאמר יתברר שהמעבר בחזיון הוא באמצע פס' ח, ובביאורו בין פס' כא לפס' כב: בין מלך יוון הראשון לארבע המלכויות שמלכותו התפצלה אליהם.

¹⁰ למרות שעברו רק שנתיים בין הפרקים (פרק ז היה בשנת 1 לבלשאצר, ופרק ח היה בשנת 3 לבלשאצר), מסתבר שבפרק ח בכל כבר נמצאת בפרפורי גסיסה, ואין כבר טעם להזכירה.

פרק י' מדבר על מלכותה של פרס והגעתה של יוון (ראה פס' ג וכ').

בתחילת פרק יא מוזכרים 3 מלכים שיעמדו לפרס מלבד דריווש המדי (זיהויים ע"פ חז"ל: כורש, אחשוורוש ודריווש הוא ארתחשסתא). האחרון מביניהם ינוצח ע"י מלך יוון הגיבור (אלכסנדר מוקדון, לדעת רוב הפרשנים). לאחר מותו מלכותו תחצה לארבע רוחות השמיים. המשך הפרק עוסק בהרחבה באיבה בין מלכי הנגב למלכי הצפון (בית תלמי וסלווקוס, לדעת רוב הפרשנים) ובתיאור המאבקים המסובכים ביניהם. מפס' כא מתוארות בהרחבה קורותיו של מלך הצפון ה'נבזה' (פס' כא), שבימיו מחולל 'המקדש המעוץ', התמיד מוסר ממקומו, וניתן בו 'השיקוץ משומם' (פס' לא). בהמשך מתואר שמלך זה מדבר על 'אל אלים' (פס' לו), וסוף נבזה זה ש 'בא אל קיצו ואין עוזר לו' (פס' מה).

תיאור דומה ראינו בפרק ח, שמלכותו של מלך יוון הראשון נחצית לארבע מלכויות (ח, כא-כב), וסיומה בקרן הקטנה שהיא מלך עז פנים ומבין חידות, שמצליחה בעולם ומשחיתה עצומים, וסופו של אותו מלך – "ובאפס יד (=ללא יד אדם) ישבר" (ח, כה). מסתבר מאוד לומר שתיאורי מאבקי מלכי הנגב ומלכי הצפון נמצאים בתוך בין מלך יוון הראשון ובין אותו מלך עז פנים, המלך האחרון שמתואר בספר דניאל.

מסקנות מסקירת הפרקים

דניאל, 3 מקומות (פרקים ז, ח, יא) רואה רק עד אותו מלך 'עז פנים' ולא אחריו. מסתבר לומר, שמלך זה מבשר את סופה של המלכות הרביעית, ולאחריו תגיע המלכות החמישית – מלכות ה'. הנחה זאת מתבקשת עקב העובדה שבפרקים ח ויא הפרק מסתיים במוותו של אותו מלך (ח, כה; יא, מה). גם בפרק ז נראה שמלכות ה' תגיע לאחר שהמלך "יטופל" ע"י עתיק יומין.

השערה זו עלולה להיות קשה לחלק מהקוראים, ולכן ברצוני לתת מעין ראייה נוספת להשערה זו.

רבים מהפרשנים לא עמדו על הקשר המעניין בין פרק יא לתחילת פרק יב. לאחר פרק יא שמסתיים במוותו של אותו מלך עז פנים, מופיע תיאור קצר של שלושה פסוקים שעוסק בתחיית המתים. מבחינת החלוקה היהודית לפרשיות אין הפסקה בין פרק יא לפס' א-ג בפרק יב, וההפסקה באה רק אחרי פס' ג.

לעניות דעתי, תחיית המתים המתוארת כאן מקבילה לאבן שמגיעה לאחר ארבעת המלכויות בפרק ב ולעתיק יומין ששופט את החיות בפרק ז: תחיית המתים כאן היא מימוש

בואה המיוחל של המלכות החמישית, מלכות ה'¹¹, שתגיע מיד לאחר מותו של המלך "עז הפנים".

להבנתי ארבעת פרקי הספר משלימים אלו את אלו ויוצרים מסכת קוהרנטית ומשלימה: מה שכיסה זה גילה זה, ומה שעמום באחד מבואר ברעהו, וכמאמר חז"ל בירושלמי (ראש השנה פרק ג): "דברי תורה עניים במקומן ועשירים במקום אחר". כל הפרקים מדברים על אותה היסטוריה עתידיה, מנקודות מבט שונות שמשלימות אלו את אלו, ומבארות בדרכים שונות את ההיסטוריה העתידיה של ארבעת המלכויות ואת המלכות החמישית בעקבותיהן¹²: פרק ב הראה לנו שהמלכות הראשונה היא בבל, וכן שהמלכות הרביעית עשויה משני זרמים שונים שמשומלים ע"י החרס והברזל ושאינם מתערבבים ביניהם.

פרק ח מגלה שהמלכות השנייה היא פרס והשלישית היא יוון, ומתאר את התפצלות יוון ארבע רוחות.

פרק ז מלמד שהקרן המדברת בפרק ח שייכת למלכות הרביעית ולא השלישית, וכן מלמדנו שהמלכות הרביעית שונה מהותית מהמלכויות שלפניה. כמו כן הוא מזכיר עשר קרניים למלכות הרביעית.

פרק יא מגלה לנו שלפרס יש רק ארבעה מלכים, וכן מאריך במילוי הפער בין תחילת המלכות השלישית (אלכסנדר מוקדון) ובין אותה קרן מדברת, ע"י תיאור מפורט של מאבקי מלכי הנגב והצפון.

בדברי עד כאן הצגתי מה שמתבקש לדעתי מעיון בפסוקים, תוך התאמתו להיסטוריה הידועה לנו, אולם ללא אילוצים פרשניים חיצוניים לתנ"ך. הדבר שאצטרך לברר כעת הוא מה אורכה של המלכות השלישית – יוון, מיהי המלכות הרביעית ומתי בדיוק היא מחליפה את מלכות יוון, ומה הקשר של שתיהן לאותו מלך 'עז פנים' שרמוז בפרקים ז, ח ויא.

¹¹ הנחתי כאן שימות המשיח חופפים לבוא המשיח – המלכות החמישית. אינני רוצה להיכנס בהרחבה לשאלת היחס בין תחיית המתים ובין ביאת המשיח והעולם הבא. ראה לדוגמה מאמרו של הרב אוריאל עיטם במישרים ג, עמ' 425-444.

¹² אני מודע שיש בפירוש זה קשיים לא מעטים בכפילויות וסתירות בין הפרקים, וייתכן שזה נראה מעט מאולץ. ועדיין, היתרון של פרשנות זו הוא האחדה (סינרגיה) של תיאורי ארבעת המלכויות והקיצים העתידיים בספר לכדי מסכת היסטורית-כרונולוגית אחת.

סקירת ההצעות השונות לזיהוי ארבע המלכויות

כפי שציינתי בפרק הקודם, ספר דניאל עצמו מבאר שתיים וחצי מלכויות מתוך הארבע: המלכות הראשונה היא מלכות בבל, המלכות השנייה היא מלכות פרס ומדי והמלכות השלישית היא מלכות יוון. כל הפרשנים שמצאתי מסכימים לקביעה עקרונית זאת, אלא שנחלקו בשאלה מתי בדיוק נפסקת מלכות יוון השלישית ועוברת למלכות הרביעית, וכמובן בזיהויה של המלכות הרביעית.

אין בכוונתי לעמוד על כל ההוכחות בפסוקים שניתנו לכל שיטה ושיטה, אלא רק להציג בתמציתיות את עיקרי השיטות:

הצעת רש"י בעקבות המדרש

רש"י מתבסס על שני מדרשים. הראשון הוא המכילתא דרבי ישמעאל יתרו ט:

'ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת'. הראהו (ה' לאברהם) ארבע מלכויות שהן עתידין לשעבד את בניו, שנאמר '...והנה אימה חשכה גדולה נופלת עליו' (בראשית טו, יב). 'אימה' זו מלכות בבל, 'חשכה' זו מלכות מדי, 'גדולה' זו מלכות יון, 'נופלת' זו מלכות רביעית, רומי חייבתא.

השני הוא התנחומא תרומה ו:

'ומלכו תליתאי אחרי די נחשא די תשלט בכל ארעא' (ב, לט)... זו מלכות יון.
'ומלכו רביעאה תהוא תקיפה כפרזלא', 'רגלוהי מנהן די פרזל ומנהן די חסף' (ב, מ-מב), זו אדום. למה נמשלה בברזל ובחרס?... אלא מה הברזל קשה כך המלכות הרשעה הזו קשה, ובחרס למה? שעתיד הקב"ה לשברה כחרס...

רש"י בפרק ב מפרש כך את המלכויות, בעקבות שני מדרשים אלו, וכך מובא ברוב המדרשים שמצאתי. לדעתם החיה הרביעית והמשונה היא הממלכה הרומאית האימתנית, שלימים תחריב את בית המקדש השני ותגלה את עם ישראל מארצו.

הצעת רס"ג, אברבנאל ומלבי"ם

לדעת רס"ג, אברבנאל ומלבי"ם, המלכות הרביעית מחולקת לשניים, רומי (=אדום, הנצרות)¹³

¹³ הרב מדין בסיפרו 'דניאל גלות וגאולה' בעמ' 49-50 מסביר את הקשר בין אדום לרומי על רקע חילופי 'ד' ו'ר' בתנ"ך, ובעיקר על חילופי קרי וכתוב במ"ב טז.ו. לטענתו זו הסיבה שהא"ע ורס"ג לפנינו כינו מלכות זו "ארם": שילוב של אדום ורומי.
זיהויה של רומא עם הנצרות, הוא עקב העובדה שהממלכה הרומית קיבלה עליה רשמית את הדת הנוצרית

וישמעאל (מוסלמים). הם נסמכים על הדברים שנאמרים בפרק ב ולפיהם המלכות הרביעית מורכבת משתי שוקיים שעשויות מחרס וברזל.

כך כותב המלבי"ם לדניאל ב, מא בכיאוורו למלכות הרביעית:

והוא כי מלכות הרומיים תהיה תחילה כולה תקיפה כברזל, וצייר במלכות הזו שני שוקים, כי נחלקה לשני ממלכות ישמעאל ואדום והיו כברזל, עד שהגיעו אל הרגלים, וז"ש 'מלכות פליגא תהוה' (ב, מא), ומאז היו תמיד אחד של ברזל ואחד של חרס, כי אחד יתגבר תמיד ואחד יחלש, ולכן לא באר איזה רגל יהיה של ברזל ואיזה יהיה של חרס, כי לא היה זה קבוע, שפעם גברו ראשונים ופעם גברו אחרונים.

הצעתו של אבן עזרא

אבן עזרא חולק על רס"ג, ואומר שלא ייתכן שרומי וישמעאל מהוות מלכות אחת. הוא מסכים עם הנחת היסוד של רס"ג לפיה ישמעאל ראויים להיקרא מלכות, ואכן תמה מדוע אין 5 מלכויות (אבן עזרא לדניאל ב, לט):

(תמה על רס"ג) ואיך תתחבר מלכות ישמעאל עם מלכות ארם (=רומי), וישמעאל לא מלך עליה ואין תורתם אחת?!
ואחר שהדבר כך יש לתמוה איך לא הזכיר דניאל מלכות ישמעאל, ולמה לא היו חמש מלכויות.

ועתה אפרש, דע...אם כן מלכות הנחושת היא מלכות יון ומלכות ארם היא מלכות יון, אם כן הברזל מלכות ישמעאל. ובעבור כי מלכות פרס השחיתה כל מלכות כשדים, גם מלכות יון השחיתה כל מלכות פרס, ולא יכלה מלכות ישמעאל שהוא הברזל להשחית מלכות יון רק קצת המלכות השחית. והנה עד היום יש מקומות שישמעאל ינצח מלכות ארם ומקומות שישמעאל הוא מנוצח... ואמר אח"כ 'וביומיהון די מלכיא אינון' (ב, מד) והטעם שתי מלכויות: מלכות ארם שהוא מלכות יון ומלכות ישמעאל ואלו השתיים מלכויות ביום הזה, ומלכו רביעאה זאת היא מלכות ישמעאל שפשטה בעולם כי שבו לתורתם כל פרס ומדי ושבא וסבא ומצרים ואפריקי ורבים מהודו ורובי מלכות כוש.

לדעתו גם יוון וגם רומי כלולות במלכות השלישית. זהות זו יכולה להיות מוסברת בכך שרומא ניצחה את יוון אולם אימצה את התרבות שלה כמעט לחלוטין. המלכות הרביעית, לדעתו, היא מלכות ישמעאל - המלכות המוסלמית.

אבן עזרא רומז שעד היום המאבקים בין הנצרות (ארם-רומי) ובין האיסלאם (ישמעאל)

בימי קונסטנטינוס (בסביבות שנת 300), ומקום מושבו של האדם המקודש ביותר לנצרות הוא בותיקן שברומא.

נמשכים, וזו עדות להמשך המאבק בין המלכות השלישית לרביעית גם בימיו.

קשיים בשיטות המובאות לעיל

רוב המדרשים שמפרשים את ארבע המלכויות, נתחברו בימי האמוראים, תחת מלכותה של רומי. הם לא הכירו מלכות אחרת, שהרי מלכות ישמעאל-האיסלאם, קמה שנים רבות לאחר מכן.

גם רש"י שחי במאה ה-11, חי בצרפת תחת שלטון אדום-רומא הנוצרית רחוק מהארצות המוסלמיות. הוא יכול היה "להרשות לעצמו" להתעלם מהממלכה האיסלאמית המתפשטת. רס"ג ואבן עזרא לא יכלו להתעלם מהאיסלאם, שהרי הם חיו תחתיו. כל אחד בדרכו איחד שתי מלכויות (רס"ג איחד את רומא והאיסלאם, א"ע איחד את יוון ורומא), וכך נשארו במסגרת ארבעת המלכויות. גם האברבנאל שחי 400 שנה אחריהם בספרד ופורטוגל, חי תחת שלטון נוצרי אולם היה מושפע גם מהאיסלאם. הוא אימץ את פירוש הרס"ג ולפיו המלכות הרביעית היא הנצרות והאיסלאם גם יחד.

אנו רואים שהפרשנים לקחו בחשבון את ההיסטוריה הכללית עד תקופתם. ומה נפרש אנחנו, שראינו את גלגלי הדורות ואת נפילת האימפריות ברחבי העולם במלחמת העולם הראשונה (הקיסרות האוסטרו-הונגרית, העותמאנית, הרוסית והפרוסית), את עליית ונפילת גרמניה הנאצית וקריסת ברית המועצות? ומה עם מלכותה העכשווית של ארצות הברית?

ועם מלכות ההשכלה/חילון/מודרניות של העת החדשה ששולטת כיום בכיפה, ועם התרבות הפוסט-מודרנית שפושטת בעשרות השנים האחרונות?

דעתנו שלנו

המשותף לכל הגישות לעיל, הוא ההנחה הברורה ופשוטה לפיה המלכות החמישית עוד לא הגיעה. הרי כולנו יודעים שהמלכות החמישית הנצחית לא הופיעה עדיין בעולם, וממילא עלינו להסביר מחדש בכל דור ודור את דבריו של דניאל שנכתבו ברוח הקודש ונכנסו לספר הספרים הנצחי של העם היהודי.

ברם, לדעתי זו הנחה אפולוגטית (=מתנצלת).

הניסיון "לדחוף" ארבע מלכויות לתוך תקופת זמן שהולכת ונמשכת עם השנים הוא בעייתי מעצם מהותו. הדבר גם משונה שאורך המלכות הראשונה הוא 70 שנה, המלכות

השנייה היא 54 שנה¹⁴, המלכות השלישית היא כ-300 שנה¹⁵, ואילו המלכות הרביעית אורכת (בינתיים) יותר מ-2,000 שנה!

לדעתי, אין חובה לפרש שדניאל ניסה לחזות משהו שיגיע עוד 2,500 שנה. דניאל לא עבר את מלכות יוון, לא חזה את רומי וכמובן לא את האיסלאם והבאים אחריו, ואבאר דברי. התנ"ך מסתיים בתקופת פרס ומדי, בימי שיבת ציון, וישנן כמה נבואות עתידיות שמתייחסות ליוון (זכריה פרק ט, וייתכן שגם בספר חגי).

דניאל לא חרג מהמסגרת ההיסטורית הזאת של שאר ספרי התנ"ך, ודבריו מתייחסים למלכות יוון העתידית.

לדעתי, דניאל דיבר על פוטנציאל שכמעט מומש, בתקופת מלכות יוון - המלכות החמישית היא מלכות בית חשמונאי, בעיצומו של הבית השני, והמלך 'עז הפנים' הוא אנטיוכוס אפיפנס.

בעל ספר העיקרים¹⁶ מביא פירוש זה בשם ר' חיים גאליפפה:

וכן גם כן כתב הר"ר חיים גאליפפה באגרת קראה אגרת הגאולה, כי כל נבואותיו של דניאל היו על בית שני בלבד, ומה שנאמר 'ולקדישי עליונין יבלא ויסבר להשניה זמנין ודת ויתיהבון בדיה עד עדן ועדנין ופלג עדן' (ז, כה), הכל נאמר על אנטיוכוס, וכן 'ויקבלון מלכותא קדישי עליונין' (ז, יח), אמר גם כן כי נאמר על החשמונאים, ומה שאמר הכתוב 'ויחסנון מלכותא עד עלמא ועד עלם עלמיא' (שם), אמר כי עולם הוא יובל אחד [=50 שנה], וכל זה הוא זמן קצר ומוגבל שמשלו בו החשמונאים, וכן 'ועתיק יומין יתיב' (דניאל ז, כב), פירש אותו על מתתיה כהן גדול שהיה ראש לחשמונאים והיה זקן מאד ומלכו כל בניו אחריו, והביא ראיה לזה הפירוש מדברי רבותינו ז"ל שאמרו 'כי יום נקם בלבי' (יש' סד, ד), לבא לפומא לא גלי פומא למאן גליז, שיראה מדבריהם שאפילו המלאכים אינם יודעים קץ הגאולה כי לא גלהו השם יתברך להם, ובדברי המלאך אל דניאל יראה שהיה המלאך יודע הקץ אלא שדניאל לא היה מבין אותו. ולפי דבריו (של ר' חיים גאליפפה) צריכים אנו לומר שהד' חיות שראה דניאל אינן הד' חיות שכתבו כל המפרשים, אבל הראשונה רמז למלכות בבל, והשנית למלכות מדי,

¹⁴ או כ-200 לפי המחקר.

¹⁵ לדעת רש"י ורס"ג שהשלישית היא יוון.

¹⁶ ספר העיקרים (ד, מב) לר' יוסף אלבו, חי במאה ה-14-15 בספרד הנוצרית. ר' חיים גאליפפה חי דור אחד לפניו, וספריו ובתוכם "אגרת הגאולה" לא נשתמרו לצערנו.

¹⁷ ראה לדוגמה ילקוט שמעוני ישעיהו רמז תקז: "אם יאמר לך אדם מתי קץ הגאולה בא, אל תאמן שנאמר 'כי יום נקם בלבי', לבא לפומא לא גלי, פומא למאן גלי?".

והשלישית למלכות פרס ומדי, והרביעית למלכות היונים, שכל אלו היו בזמן בית שני...
 וכל מה שכתב אח"כ הוא פירוש ממשלת החיה הרביעית בזמן בית שני עד אנטיוכוס.

אנחנו מסכימים מאוד עם פירוש זה מלבד שינוי קטן. לדעת ר' חיים גאלייפא המלכות
 השנייה היא פרס, השלישית מדי והרביעית יוון.

לדעתי השנייה היא פרס ומדי, השלישית היא יוון של אלכסנדר מוקדון והרביעית היא
 מלכות הדיאדוכים – ארבעת ירשי אלכסנדר מוקדון שמלכותו העניקת התפצלה ביניהם,
 וזה נרמז בארבע הקרניים בפרק ח ונשנה בחלוקה לארבע רוחות השמיים בפרק יא. שתי
 המלכויות העיקריות מבחינת עם ישראל וארץ ישראל הן בית תלמי ובית סלווקוס, שהם
 מלכי הנגב והצפון שמופיעים בפרק יא, ונרמזים בפרק ב כשתי רגלים מברזל וחרס. עשרת
 הקרניים בפרק ז הם עשרת מלכי יוון¹⁸ מאלכסנדר מוקדון עד אנטיוכוס אפיפנס, שהוא
 הקרן הזעירה והמדברת שמוזכרת גם בפרק ח, ובפרק יא מתוארת כמלך נבזה.

המלכות הרביעית שונה מהותית מקודמותיה בכך שהיא הראשונה שמנסה להעביר את
 היהודים על דתם ע"י גזירות שמד, בניגוד גמור למלכויות הקודמות שבאו לפניה. זוהי
 המלכות הראשונה שמציגה תרבות ומערכת פילוסופית תחליפית לזו של הדת היהודית, ועל
 כן היא מסוכנת כל-כך.¹⁹

דניאל מתייחס למלכות ה' שתבוא לאחר מות אנטיוכוס אפיפנס, בתקופת בית חשמונאי,²⁰
 תקומתה של מדינה יהודית ריבונית ועצמאית. הניסים שנעשו בה (נס פך השמן, נס המלחמה)
 הם ביטוי למלכות ה' שמתממשת בממלכה היהודית העצמאית הראשונה מאז ימי יאשיהו
 המלך, וזוהי משמעות השלטון והגדולה שניתנים בפרק ז. זהו החיזיון והתקווה הגדולה של

¹⁸ הרב משה צבי סגל (מובא בד"מ על דניאל ז, כד בהערה 91) מפרש כך את עשר הקרניים.
 יש לציין שבנקודה זו נטיתי מעט מדעתי הרחבה של הרב מדין. לדעתו, בניגוד לכל הפרשנים, אין זהות בין
 ארבע החיות בפרק ז לארבע המלכויות בפרק ב. לדעתו 3 החיות הראשונות מסמלות 3 מלכים פרטיים:
 נבוכדנצר, אויל מרודך ובלשאצר [כנראה מפני שנאמר "ארבעה מלכין" (ז, יז) בניגוד לפרק ב שנאמר "מלכו"
 (ב, לט), כלומר מלכות]. החיה הרביעית היא פרס ועשר הקרניים הן עשרת המלכים שהיו לפרס (ע"פ המחקר)
 מכורש ועד דריוש השלישי. הקרן הקטנה שעולה אחריהם היא אלכסנדר מוקדון ומלכות יוון שאחריה,
 שנמשכת עד שתושמד בימי אנטיוכוס אפיפנס ע"י החשמונאים.

¹⁹ כמו שבחנכה מאריכים לדבר על המאבק הרוחני העמוק שהיה בין היהודים ובין היוונים שאחרי תקופת
 אלכסנדר מוקדון.

²⁰ אינני נכנס כאן לשאלה האם לפי דניאל בית חשמונאי עצמם היו מיועדים גם לתפקידי מלוכה, או שהם היו
 אמורים להיות רק מנהיגי המרד והכוהנים הגדולים, אבל המלוכה הייתה צריכה להינתן לזרע בית דוד. ועיין
 רמב"ן בראשית מט, י.

דניאל, גם אם הוא עצמו לא הבין אותה לאשורה. לצערנו לא זכינו. הבחירה החופשית של בית חשמונאי והעם היהודי הכריעו את הכף. נכדי מתתיהו הלכו לכיוונים שליליים, והממלכה לא התקיימה לעד כפי שציפינו²¹. לאור פירוש זה, אנו חוזרים לדעות שאר הפרשנים. לאחר שהתקווה של דניאל לא התממשה בימי חשמונאי, אנו שבים ומצפים לה בכל יום ויום. הרי מקובלנו שנבואה טובה שיצאה מפי ה' לא חוזרת ריקם, כדברי הגמ' בברכות ז: "כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה לטובה, אפילו על תנאי, לא חזר בו. מנא לן? ממשה..."

אחרי שהקב"ה הבטיח, אנו עוד מצפים ומקווים למימושה של מלכות ה' האמיתית והנצחית, שתופיע ותכלה את מלכות הרשעה כעשן, ושיתממש בנו דברו של דניאל (ז, יג-יד):

רואה הייתי... כבן אנוש היה בא, ועד עתיק הימים הגיע ולפניו הקריבוהו; ולו ניתן שלטון וכבוד ומלכות, וכל העמים, האומות והלשונות אותו יעבדו. שלטונו שלטון עולם אשר לא יעבור, ומלכותו לא תשחת..

סיכום – הדעות בקשר לארבע המלכויות:

דעתנו	ר' חיים גאלייפפא	אבן עזרא	רס"ג, מלבי"ם, אברבנאל	חז"ל+רש"י	
בבל	בבל	בבל	בבל	בבל	1 - ראש הזהב
פרס ומדי	מדי	פרס ומדי	פרס ומדי	פרס ומדי	2 - חזה וזרועות הכסף
יוון: אלכסנדר מוקדון	פרס ומדי	יוון+רומא	יוון	יוון	3 - בטן וירכיים מנחושת
יוון: יורשי	יוון	ישמעאל	רומא+	רומא	4 - שוק

²¹ כפי שלצערנו בית ראשון חרב, וכך גם בית שני.

אלכסנדר (בית תלמי וסלווקוס)			ישמעאל (=נצרות ואיסלאם)	(=אדום)	מברזל, רגליים מברזל וחרס
-----------------------------------	--	--	-------------------------------	---------	--------------------------------

נספח – דוגמה לחישוב קיצים

כפי שרמזנו בפרקים הקודמים, פענוח וזיהוי ארבעת המלכויות בא בד בבד עם הקיצים שכתובים בכמה מקומות בספר דניאל. אנו נדגים את שיטתנו באחד מהקיצים המובאים בספר – קץ 2,300 בפרק ה'²².

נלמד תחילה את הפסוקים (דניאל ה, יג – יד):

יג- ואשמעה אחד קדוש מדבר ויאמר אחד קדוש לפלמוני המדבר עד מתי החזון התמיד והפשע שמם תת וקדש וצבא מרמס.
יד- ויאמר אלי עד ערב בקר אלפים ושלש מאות ונצדק קדש.

רוב ככל הפרשנים פירשו שמדובר ב2,300 שנים, אלא שנחלקו ממתי יש למנות²³:

רס"ג מנאן מיציאת מצרים, והגיע לשנת 988 למנינם, 46 שנים לאחר מותו.
רש"י מנה מהירידה למצרים, אלא שהוסיף גימטריה של 'ערב בקר' (574) והגיע לשנת 1352 למנינם.

אברבנאל הביא כמה פירושים:

בשם ר' אברהם בר חייא שחישב מימות בניין בית המקדש הראשון, והגיע לשנת 1,410.
בשם רמב"ן שחישב מדוד, והגיע ל1,403.

אברבנאל מביא חישובים אלו, ודוחה אותם כיוון שהקץ כבר עבר. הוא מציע למנות מפילוג הממלכה לאחר ימי שלמה, ומגיע לשנת 1,503. האברבנאל ראה את גירוש ספרד ב1,492 כייסורי ערב הגאולה, שבעקבותם הוא התעורר לפרש את פירושו לספר דניאל בשנת 1,497, ומת בן 71 בשנת 1,508. האברבנאל היה מהפרשנים היחידים שחיו בשנה בה הקץ היה אמור לבא לפי חשבונם. האם מקרה הוא שאברבנאל נפטר 5 שנים בלבד לאחר

²² קיצים מרכזיים נוספים בספר: "עד עלמא ועד עלם עלמא" (ז,ח); "עד עידן ועידנין ופלג עידן" (ז,כה); "שבועים שבעים" (ט,כד-כו); "ומעת הוסר התמיד ולתת שיקוץ שומם, ימים אלף מאתים ותשעים; אשרי המחכה ויגיע..." (יב,יא-יב). ולדעתי גם תחיית המתים שמופיעה בתחילת פרק יב.
²³ מפאת הנוחות בלבד, אשתמש בתאריכים לועזיים ולא עבריים.

שנכזב קיצו?

המלבי"ם מציע בהתחלה לחשב מחורבן הבית הראשון ומגיע ל-1,878. אחר כך הוא מכריע לחשב מהשנה בה אמר דניאל חזון זה (שנת 3 לבלשאצר) ומגיע לשנת 1,929, ומבאר שיש להתחיל 15 שנה קודם - 1,914 שנת פרוץ מלחמת העולם הראשונה. המלבי"ם עצמו נפטר בשנת 1,879.

יש לציין, שפירוש זה מקביל לדברי הרב קוק שראה את פרוץ מלחמת העולם הראשונה בשבתו בחוץ לארץ, וכתב את דבריו המפורסמים באורות (אורות, אורות המלחמה, פסקא א, עמ' ג):

כשיש מלחמה גדולה בעולם מתעורר כוח משיח. עת הזמיר הגיע, זמיר עריצים, הרשעים נכחדים מן העולם והעולם מתבסס, וקול התור נשמע בארצנו... ולפי ערכה של גודל המלחמה בכמותה ואיכותה ככה תגדל הציפייה לרגלי משיח שבה.

ר' חיים שווילי מציע להתחיל למנות משנת בניין הבית בימי דריווש (18 שנה לאחר שנת 3 לבלשאצר), בשנת ג' תח לבריאת העולם. בחישוב זה נגיע לה' תש"ח, 1948 - שנת הקמת המדינה!

הצעה שלנו

כבר הזכרנו שלדעתנו דניאל מכוון לתקופת בית חשמונאי. הקץ בפרק ח מתייחס לדעתנו (וכפי שעולה מפשט הפסוקים) לביטול התמידים בימי היוונים.

אבן עזרא מפרש שמדובר ב-2,300 ימים (שהם 6 רבע שנים), שלדעתו זה היה אורכם של גזירות אנטיוכוס.

הרב מדרן מציע שלא מדובר על שנים או ימים אלא על תמידים, קורבנות התמיד שמוקרבים פעמיים ביום בבית המקדש ובוטלו והושבתו ע"י אנטיוכוס.

אולם כאן יש לשאול, האם אנו יודעים מבחינה היסטורית במשך כמה זמן בטל התמיד? ספר חשמונאים א (א, נד-נט) עוסק בשנת 167 לפני ספירת הנוצרים. בטו כסלו באותה שנה בנו שיקוף משומם על המזבח, ובכה כסלו חיללו את המזבח.

בהמשך ספר חשמונאים א (ד, נב-נו) מסופר שטיהרו את המזבח בכה' בכסלו, בדיוק 3 שנים לאחר שחיללוהו היוונים. ומסתבר שלאחר 8 ימי חנוכת המזבח, בג' טבת, חזרו להקריב את קורבן התמיד.

הבה נניח 2 משנות המאבק היו מעוברות²⁴, שנה מעוברת כוללת 384 יום, ושנתיים כאלו הם 768 יום, נוסף שנה ירחית רגילה של 354 יום והגענו ל-1,122. נוסף 10 ימים שהרי ראינו שהושם השיקוץ כבר בטו כסלו, והגענו ל-1,132.

בספר חשמונאים א שהובא לעיל, מופיעה גזירת המלך על הפסקת הקורבנות ואיסור המילה, אחר כך כתוב שמינו פקידים לביצוע הוראות אלו, ורק אח"כ מתואר ששמו שיקוץ משומם בטו' כסלו. אם נניח הנחה (לא ראייה), שהזמן בין הפקודה הראשונית וביטול התמיד ובין שימת השיקוץ המשומם הוא 18 יום, הרי הגענו ל-1,150 יום של ביטול התמיד, שהם 2,300 תמידים שבוטלו.

זה פשרו של המספר 2,300, שלאחריו הגיעה הגאולה שאליה ייחל דניאל בדמות מלכות חשמונאי העצמאית, שעליה אמר הרמב"ם "וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתים שנה" (הלכות חנוכה ג, א).

²⁴ לדוגמא שנים 6-8 או 17-19 למחזור העיבור של 19 שנים: גו"ח אדז"ט.